

Umetnostna podoba krajev Dajnkovega bivanja in službovanja

Marjeta Ciglencečki

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta,
Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti,
Novi trg 2, SI 2000 Ljubljana, marjeta.ciglencecki@gmail.com

Prispevek predstavlja umetnostno podobo krajev, v katerih je Peter Dajnko bival in služboval: Maribor, kjer je obiskoval gimnazijo (1803–1808), Gradec, kjer je študiral teologijo in filozofijo (do 1814), Radgono, kjer je služboval kot kaplan (1815–1831) ter Veliko Nedeljo, kjer je deloval kot župnik (do smrti v letu 1873) in dekan (do leta 1870) in kjer je napisal obsežno župnijsko kroniko. Slednja Dajnka razkriva kot široko razgledanega intelektualca, ki so ga poznavalci upravičeno prepoznali kot pomembno osebnost slovenskega razsvetljenstva.

Ključne besede: Peter Dajnko, jezuitski kolegij v Mariboru, Stara univerza v Gradcu, kronika župnije Velika Nedelja, orgle Leonharda Ebnerja

Dieser Beitrag liefert einen kunsthistorischen Blick auf die Orte, an denen Peter Dajnko lebte und wirkte: Maribor, wo er das Gymnasium besuchte (1803–1808), Graz, wo er Theologie und Philosophie studierte (bis 1814), Radgona, wo er als Kaplan wirkte (1815–1831), und Velika Nedelja, wo er als Pfarrer (bis zu seinem Tod im Jahr 1873) und Dekan (bis 1870) tätig war und eine umfangreiche Pfarrchronik verfasste. Diese zeigt ihn als einen aufgeschlossenen Intellektuellen, der von Fachleuten zu Recht als eine wichtige Persönlichkeit der slowenischen Aufklärung anerkannt wird.

Stichwörter: Peter Dajnko, Jesuitenkolleg in Maribor, Alte Universität Graz, Chronik der Pfarre Velika Nedelja, Orgel von Leonhard Ebner

Uvod¹

Urbana zasnova Maribora, Gradca in Radgone ter naselje Velika Nedelja in izrazna moč tamkajšnjih umetnostnih spomenikov, posebej tistih, s katerimi so Dajnka povezovale vsakodnevne obveznosti, sta zagotovo vplivali nanj in sooblikovali njegovo osebnost. Pri Veliki Nedelji je pisal župnijsko kroniko od okrog leta 1838 do sredine šestdesetih let 19. stoletja in zato se zastavlja vprašanje, ali je Dajnka vsaj do določene mere pritegnila tudi likovna umetnost. V

¹ Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Umetnost na Slovenskem v stičišču kultur* (P6-0061), ki ga iz državnega proračuna sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Dajnkovem času je v monarhiji in s tem tudi na Štajerskem postopoma vznikalo zanimanje za kulturno in umetnostno dediščino v smislu sodobnega razumevanja tega pojava. Leta 1811 je bil za javnost odprt muzej Joanneum v Gradcu, prva tovrstna ustanova v mejah sedanje Avstrije. Sledila so zgodovinska društva in izdajanje strokovnih revij. Za prelomno na tem področju velja leto 1850, ko je bila na Dunaju ustanovljena Cesarsko-kraljeva komisija za raziskovanje in ohranjanje stavbnih spomenikov z dobro zasnovano mrežo zaupnikov na terenu, lastno strokovno periodiko in pretehtanimi navodili, kako ravnati s starejšimi umetninami. Sredina stoletja je bila tudi čas nacionalnih gibanj in gradnje Južne železnice, ki je v krajih, skozi katere je vodila, sprožila hitro industrializacijo, vzpon delavskega razreda in posledično velike družbene spremembe, hkrati pa radikalno zarezala v pokrajino. Sredi in v drugi polovici 19. stoletja je v arhitekturi zavladal historicizem, pri gradnji in opremljanju cerkva so se najbolj navduševali nad neoromaniko in neogotiko, vse bolj pa zavračali razkošni in bleščavi barok. V prvi polovici 19. stoletja se to burno dogajanje še ni razplamtelo. V opremi cerkva je še vedno prevladoval barok.

O takratnih razmerah na Štajerskem nas seznanja nekaj sočasne literature, med katero posebej izpostavljam *Zgodovinsko-topografski leksikon Štajerske* (Schmutz 1822–23) in Janischev leksikon *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark* (Janisch 1878–1885). Razlika med njima je precejšnja. Besedilo v Schmutzovem leksikonu je razmeroma lapidarno, marsikatero geslo nas razočara, ker ni dovolj sistematično, le v nekaterih primerih pa pisec vsaj omeni kakšen umetnostni spomenik. Janischevi opisi so bistveno obsežnejši in podrobnejši, saj so ga poleg geografskih, demografskih in podatkov o upravnih ureditvah ter zgodovine posameznih krajev zanimali tudi umetnostni spomeniki. Življenje na Štajerskem se je v drugi polovici 19. stoletja zelo spremenilo, deželo so zajele intenzivne gradnje, v umetnosti pa so se uveljavili novi stili, tako da tudi Janischev leksikon ni najbolj uporaben. Izčrpno predstavitev Maribora in okolice je v letu 1847 objavil Rudolf Gustav Puff (Puff 1847, 1999), ki je to območje preučeval, preden je bila železnica zgrajena do Maribora, tik pred natisom pa je v besedilo vstavil še krajše zaključno poglavje o tem velikem podvigu. Puffovo besedilo torej odslikava razmere v Mariboru še pred velikimi spremembami. Njegov opis Maribora je potrebno brati ob upoštevanju piščeve osebne drže, saj je bil Puff značilen predstavnik široko razgledanega štajerskega meščanstva, ki se je opredeljevalo za Nemce.²

² »Nikjer drugod v deželi se tako ne meša starogermanski tip modrookih, krepkih, dobro obarvanih postav z rjavokodrastimi, vitkimi, bolj bledimi in šibkimi ilirskimi oblikami kakor tukaj,« je zapisal v zgodovinskem orisu tega območja (Puff 1847: 162).

Maribor

Ko je Dajnko v Mariboru obiskoval gimnazijo (1803–1808), je bilo mesto še utesnjeno v srednjeveško obzidje, ki je bilo večinoma še ohranjeno (Curk 1999: 321, Semlič Rajh, Oman, Mlinarič 2012: 25).³ V pogledu na mesto je že umanjkal grad na Piramidi, podrt je bil severozahodni vogalni stolp, prav tako taborsko obzidje okrog župnijske cerkve sv. Janeza Krstnika, ob kateri so ukinili tudi pokopališče, odstranili so taborsko utrdbo na desnem bregu reke, prav tako pa tudi Dravska in Pristaniška vrata. Maribor je imel status deželno-knežjega mesta, od leta 1752 je bil tu tudi sedež okrožja (kresije). Znotraj obzidja je v dvajsetih letih 19. stoletja živelo 2.198 ljudi, hiš pa je bilo 233 (Schmutz 1822: 488). Puff je leta 1847 pisal o 242 hišnih številkah, prebivalcev naj bi bilo nekaj čez 2.200, skupaj z vojaki, uradniki in delavci okrog 3.500, v predmestjih pa je takrat živelo še okrog 1.700 ljudi. Na začetku 19. stoletja je mesto imelo nemško ime Marburg an der Drau. Slovenci so uporabljali izpeljanko Márprog, Vrazova domislica, da bi mesto poimenovali Maribor, pa je iz leta 1836 (Semlič Rajh, Oman, Mlinarič 2012: 25).

Mesto v prvi polovici 19. stoletja še ni gospodarsko vzcvetelo, prevladovalo je vzdušje skromne podeželske naselbine, čeprav so že takrat poskrbeli za več pomembnih komunalnih pridobitev, pa tudi kulturno življenje v mestu je bilo razmeroma živahno (Leskovec 1991: 203–204). V času Dajnkovega šolanja so potekale napoleonske vojne, kar je gospodarsko prizadelo tudi Maribor. V mestu je bilo že pred tem precej vojaštva, ki je po jožefinskih reformah ob izteku 18. stoletja zasedlo objekte ukinjenih cerkvenih ustanov. Še pred koncem 18. stoletja so se tod večkrat premikale večje vojaške enote in transporti, Francozi pa so aprila 1797 celo vkorakali v mesto. V času druge napoleonske vojne (1799–1801) je bil Maribor zaledno mesto, leta 1805 pa so si Francozi glavni štab postavili kar v Koroškem predmestju. Oblasti so leta 1808 pozvale celo dijake, naj se priglasijo v vojsko – v Mariboru se jih je prijavilo 59. Maja 1809 so Francozi ponovno zasedli Maribor in ga po premirju v Znojmu julija istega leta zapustili. 14. 10. 1809 je bil sklenjen schönbrunnski mir in tudi Mariborčani so morali Francozom plačati visoke kontribucije in odhajajoče vojaške enote založiti z živežem (Leskovec 1991a: 238–240). Leta 1809 je mesto prizadel še velik požar; šele po vseh teh nadlogah so se meščani lotili gradbenega in gospodarskega posodabljanja mesta (Curk, Premzl 2004: 22). Obzidje so bolj radikalno začeli podirati v dvajsetih letih 19. stoletja, nameni pa so bili ob tem enaki kot drugod:

³ Mesto Maribor je pravni status trdnjave izgubilo leta 1782, s tem pa tudi ni bilo več obvezano vzdrževati obzidja in drugih obrambnih naprav, zato se je lahko pričelo njihovo postopno rušenje.

stari zidovi že dolgo niso več zagotavljali vojaške obrambe, zato so se jih hoteli znebiti, hkrati pa omogočiti večjo pretočnost prometa ter mesto urbanistično odpreti navzven. Bistveno pa je gospodarski napredek spodbudila šele gradnja Južne železnice; v Mariboru so jo za promet slovesno odprli 2. junija 1846.

Gimnazija, ki jo je obiskoval Peter Dajnko, je delovala v sklopu nekdanjega jezuitskega kolegija ob Glavnem trgu, zemljišče pa deloma sega tudi na sedanjo Koroško cesto in se vzdolž Splavarskega prehoda spušča proti Dravi. Jezuiti so prišli v Maribor leta 1757 in kupili šest hiš ob Glavnem trgu (Curk 1983: 106). Že v letu 1758 so poslopja povezali v dve enoti; poznavalci te prve gradbene posege pripisujejo mariborskemu stavbnemu mojstru Jožefu Hofferju (1704–1762) (Curk 1986: 306–309). V vzhodnem traktu so uredili rezidenco, v zahodnem delu pa odprli gimnazijo, ki je pod okriljem jezuitov na tem mestu delovala do leta 1773, ko je bil red ukinjen. A že leta 1775 so šolo ponovno vzpostavili kot državno petrazredno gimnazijo, kakršno je obiskoval tudi Peter Dajnko. Leta 1850 so šolo reorganizirali v popolno državno klasično gimnazijo z osmimi razredi. O delovanju gimnazije je posebno poglavje v monografiji o Mariboru in njegovi okolici napisal Rudolf Gustav Puff, ki je na šoli poučeval tudi sam. Šolo je pohvalil in med naštevanjem znamenitih dijakov za leto 1805 navedel tudi Petra Dajnka in Kolomana Kvasa, kakor tudi Franca Miklošiča, ki je bil vpisan v letu 1827, in Davorina Trstenjaka v letu 1834 (Puff 1999: 133–134).⁴ Puff je šolske prostore podrobno opisal. Sestavljali so jih veroučna soba in predavalnice šestih študijskih letnikov, prefektura, stanovanje šolskega sluge, zapor (!) in knjižnica (Puff 1999: 64). V vzhodnem traktu so po ukinitvi jezuitskega reda naselili vojake. Med letoma 1784 in 1809 je tu delovala mondurna komisija, podjetje za izdelavo oblačil za vojake na območju notranjeavstrijske generalne komande, nato pa vse do leta 1858 kadetski vzgojni zavod. Študij bogoslovja, ki ga je škof Anton Martin Slomšek zastavil leta 1859 ob prenosu sedeža Lavantinske škofije v Maribor, je potekal prav v tem vzhodnem traktu, v nekdanji jezuitski rezidenci, iz katere so izselili vojaštvo. Leta 1892 so gimnazijo iz zahodnega trakta preselili v stavbo na današnji Mladinski ulici 9,⁵ v dotedanje gimnazijske prostore preselili študij bogoslovja, zahodni trakt pa namenili za internat. Bogoslovci so v nekdanjem jezuitskem kolegiju ostali do leta 1941. Alojzijeva cerkev, ki so jo jezuiti začeli graditi leta 1767, gradnjo pa končali leta 1769, je po letu 1831 služila kot šolska cerkev (Puff 1999: 358). Med prvo in drugo svetovno vojno so se v stavbah nekdanjega jezuitskega kolegija

⁴ Puff se v službi na mariborski gimnaziji ni dobro počutil in je v življenjepis pojasnil, da je odločitev za profesuro v Mariboru obžaloval. Na gimnaziji je imel spore s starejšimi kolegi, ki jih je predstavil z nenavadno ostrimi izrazi (Puff 1999: 9–10).

⁵ V tej stavbi je danes Pravna fakulteta.

ponovno naselili vojaki, v času druge svetovne vojne je cerkev spet služila za vojaško skladišče, semenišče pa je uporabljala nemška policija. Po drugi vojni se bogoslovje ni obnovilo, stavbe pa so bile nacionalizirane. Leta 1960 se je v vzhodni del naselil Pokrajinski arhiv Maribor, zahodni del pa so leta 1962 vrnili cerkvi in danes v njem deluje Nadškofijski arhiv s knjižnico.

Kompleks nekdanjega jezuitskega kolegija je eden najodličnejših v mestu. V Alojzijevi cerkvi, ki je »najlepša in najbolj prijazna v mestu, zgrajena v italijanskem kupolastem slogu« (Puff 1999: 64), v času Dajnkovega šolanja ni več potekalo obredje. Potem ko je bil jezuitski red že ukinjen, je bila v cerkvi 18. marca 1778 zadnja slovesna maša, in sicer za polk Molke, cerkev pa so eksekrirali leta 1783. Do leta 1831 so jo uporabljali za skladišče uniform (Puff 1999: 64),⁶ nato pa ponovno namenili bogoslužju. Najprej je služila gimnazijcem in po letu 1859 študentom bogoslovja. Alojzijeva cerkev je najpomembnejši del celotnega kompleksa. (Sl. 1) Njeno gradnjo so zaupali Janezu Fuchsu (1727–1804), po rodu iz Šlezije, za katerega ni znano, kdaj je prišel v Maribor, se je pa v Mariboru leta 1762 poročil z vdovo po gradbenem mojstru Jožefu Hofferju. Fuchs je s poroko prevzel Hofferjeve obrtne pravice in postal mariborski meščan. Bil je zelo uspešen, Jože Curk ga označuje, da je mariborska baročna arhitektura z njim dosegla svoj vrhunec. Curk je kot značilnost Fuchsovih cerkvenih zgradb izpostavil ovalni tloris praviloma centralnih zasnov ter tridelna konkavno členjena pročelja. Opisanim poudarkom je bil sicer zavezan tudi Jožef Hoffer, Fuchsov predhodnik. Fuchs, ki se je ob prihodu v Mariboru domnevno najprej zaposlil pri Hofferju, je temeljne arhitekturne zasnove očitno povzel po njem, jih je pa času primerno nekoliko racionaliziral in Hofferjevi rokokojsko uglašeni lahkotnosti in igrivosti nadel nekaj klasicistične resnobe. Alojzijeva cerkev velja za Fuchsovo prvo veliko stvaritev, višek njegovega opusa pa je deset let mlajša župnijska cerkev v Wiesu (Curk 1983: 116–122, 1986: 306–309). Fuchs je hkrati z gradnjo Alojzijeve cerkve preuredil oba trakta vzhodno in zahodno od cerkve, ju povišal za nadstropje in jima nadel enotni pročelji. Leta 1840 so obe pročelji ob prenovitvenih delih zelo poenostavili; prvotni videz so rekonstruirali leta 1982. Največja pozornost pri Fuchsovem preoblikovanju jezuitskega kompleksa je veljala novogradnji cerkve. Njeno centralno pozicijo med vzhodnim in zahodnim krilom je poudaril z manjšim dvoriščem pred vhodnim pročeljem, ki ga od trga ločuje razkošna poznorokokojska kovana ograja in ki kljub majhnosti

⁶ V Mariboru je med letoma 1784 in 1811 delovala komisija oblačilne ekonomije cesarske vojske. Komisija je prevzela vse stavbe opuščenih cerkva in pripadajoče samostanske prostore, za svoje potrebe pa zaposlovala veliko domačinov. Skladišče v Alojzijevi cerkvi je bilo eno zadnjih v sklopu njihove dejavnosti, ki se je v času vojn z Napoleonom postopoma preselila na Ogrsko (Puff 1999: 267).

učinkuje kot pravi *cour d'honneur*. Vhodno pročelje pilastra delita na tri polja, nad najširšim osrednjim pa se pne razgibano čelo. Osrednji prostor v notranjosti je ovalno zasnovana ladja, prezbiterij in pevski kor imata kvadratast tloris, ladji pa sta pritaknjeni prečni kapeli. Od prvotne baročne opreme so se do danes ohranili le dve oljni sliki iz okrog leta 1769 ter sočasen misijonski križ. Veliki oltar, pripisan Jožefu Holzingerju (1735–1797), je danes nekoliko predelan v župnijski cerkvi v Kostrivnici (Roškar 2021: 295–297). Večina sedanje opreme Alojzijeve cerkve je iz leta 1859 ali kasneje, ko so cerkev tako rekoč v celoti na novo opremili.

Slika 1: Alojzijeva cerkev v Mariboru. (© UIFS ZRC SAZU; foto Andrej Furlan)

Slika 2: Župnijska (zdaj stolna) cerkev sv. Janeza Krstnika v Mariboru.
(© UIFS ZRC SAZU; foto Andrej Furlan)

Nekdanji jezuitski kolegij je bil v času mariborskega šolanja Dajnkov drugi dom, zagotovo pa je obiskoval tudi župnijsko cerkev sv. Janeza Krstnika, ki je na začetku 19. stoletja kazala precej drugačno podobo kot danes. (Sl. 2) V Schmutzovem leksikonu cerkev ni opisana, a njen videz je ostal tako rekoč nespremenjen do sredine stoletja, zato lahko upoštevamo Puffovo besedilo. Cerkev in taborsko obzidje so podrli do leta 1797, leta 1783 pa ukinili pokopališče okrog nje; cerkev je že ob koncu 18. stoletja stala na odprtem. Puff sicer ni bil zadovoljen z njeno »napol nemško gradbeno obliko«, ki po njegovem mnenju ni ustrezala zahtevam tedanjega »arhitektonskega okusa« (Puff 1999: 56), pri čemer je imel v mislih gradbene posege v 17. in 18. stoletju. Barok s svojimi bujnimi oblikami v 19. stoletju namreč ni veljal za občudovanja vreden stil in tudi Puff je bolj cenil srednjeveško arhitekturo. Triladijsko baziliko je datiral v 15. stoletje (Puff 1999: 56), vendar njena stavbna zgodovina sega v romansko 12. stoletje, ko je stala še izven mestnega obzidja (Höfler 2013: 75). Gotizirana je bila v več fazah, najpomembnejši pa so bili posegi iz časa okrog 1400. Takrat je bil zgrajen

t. i. dolgi kor s tremi polami in petosminskim zaključkom, v notranjosti prekrit s kitastim obokom. Zunanjščino prezbiterja zaznamujejo štirikrat stopnjevani oporniki in visoka tridelna okna s krogovičjem v šilastoločnih zaključkih, a ta okna so rekonstrukcija iz poznega 19. stoletja. Mariborska župnijska cerkev prav s prezidavami okrog leta 1400 vzbuja veliko pozornost poznavalcev; kamnoseško tako razkošno opremljene cerkve, praviloma so bile romarske, so bile večinoma rezultat naročil in donacij visokega plemstva, le izjemoma pa je šlo za župnijske cerkve, ki so jih gradili po naročilu meščanov (Štefanac 1995: 61–62).

Dajnko je lahko občudoval nekatere odlične še ohranjene kamnoseške elemente iz pozne gotike, na primer sedilje ob južni steni prezbiterja z baldahini, ki z drobno obdelavo spominjajo na čipke, ni pa mogel doživeti krhke stavbne strukture prezbiterja, ki ga velika okna tako rekoč dematerializirajo. Po požarih v letih 1648 in 1650 so namreč pričeli z barokizacijo cerkve in ob tem prezidali tudi okna v prezbiteriju. Danes je nekdanji vtis razkošno baročno opremljene cerkve hudo okrnjen. Od opreme iz 17. stoletja je v cerkvi še vedno prižnica iz okrog 1670 z lesenimi plastikami štirih evangelistov ter sv. Petra in sv. Pavla v nišah na njenem obodu. S konca 17. stoletja (1697–1699) je oltar sv. Florijana, postavljen v južni stranski ladji, za katerega je figure sv. Štefana, sv. Lovrenca in dveh angelov izdelal mariborski kipar Franc Krištof Reiss (om. od 1688–1711) (Vrišer 1992: 33–37, 227–228), oltarna slika s podobo sv. Florijana, ki s prstom kaže na goreče poslopje pod sabo, pa je delo graškega slikarja Georga Abrahama Peuchla († 1719). Na oltar sv. Florijana je postavljena poznogotska lesena skulptura Marije z otrokom, ki so jo okrog leta 1510 izdelali v starejši beljaški delavnici, njeno prvotno mesto pa je bil po vsej verjetnosti kasneje odstranjeni oltar Naše ljube Gospe (Vidmar 2009: 249). Iz 17. stoletja sta tudi oljni sliki *Postavljanje križa*, kopija po znameniti sliki, ki jo je Peter Paul Rubens v letih 1610–1611 naslikal za oltar v katedrali Naše ljube gospe v Antwerpnu, in *Krst v Jordanu*, delo neznanega avtorja iz leta 1665, ki je prvotno dopolnjevala veliki oltar; Dajnko jo je še lahko videl v prvotni namestitvi. V 18. stoletju sta bili glavni gradbeni pridobitvi kapeli sv. Frančiška Ksaverija in sv. Križa, cerkev pa so opremili tudi z novimi oltarji in kornimi klopmi. Še ohranjeni oltar iz leta 1715 v bogato štukirani kapeli Frančiška Ksaverija je pripisan Francu Jožefu Reissu (om. od 1711–1732) (Vrišer 1992: 55–56, 228), sinu zgoraj omenjenega Franca Krištofa Reissa, ki je za svetniški figuri v oltarju uporabil kiparski deli iz okrog 1680. Oltarna slika je zrcalna kopija znane slike *Kuga v Azotu* francoskega mojstra Nicolasa Poussina (1630, Louvre). Neznani slikar si je pomagal z grafično predlogo, v krajinski del kompozicije z umirajočimi kužnimi bolniki pa vstavil pogled na mariborski grad in bližnja Ulrikova vrata, videti pa je tudi grad na Piramidi. Kapela Frančiška Ksaverija, ki je zavetnik proti kugi in požarom, je nastala v spomin na kugo, ki je Mariborčane prizadela v letih 1711

in 1713 (Vidmar 1009: 251). Križev oltar iz leta 1775 (sl. 3) v Križevi kapeli je delo Jožefa Holzingerja (1735–1797).

Slika 3: Jožef Holzinger: oltar sv. Križa v župnijski (zdaj stolni) cerkvi sv. Janeza Krstnika v Mariboru, 1775. (© UIFS ZRC SAZU; foto Andrej Furlan)

Oltarna arhitektura v črni barvi v kombinaciji s pozlato deluje že povsem klasicistično, odlične figure Marije, Janeza Evangelista in puttov pa so belo obarvane in v izrazu še rokokojske. Križani v osrednjem delu oltarja je starejši in je prvotno stal na pokopališču (Vidmar 2009: 245; Roškar 2021: 337–339). Na strop Križeve kapele je prav tako v letu 1775 Josef Adam Mölk (1714–1792)

naslikal prizor *Najdenje sv. Križa*. Tudi deset pozlačenih polnil na hrbtiščih kornih klopi v prezbitoriju s prizori iz življenja sv. Janeza Krstnika so Holzingerjevo delo iz leta 1771 in veljajo za njegov najboljši dosežek v tehniki reliefa (Roškar 2021: 334–335).

Sredi 19. stoletja se je očitno še dalo vstopati v grobnice. V Puffovem opisu cerkve beremo o srhljivih občutjih ob ogledovanju »strohnelih krst, kosti, cunj in napol razpadlih mrličev« (Puff 1999: 57). Puffa je zanimalo tudi ljudsko izročilo. Za kamnito antično skulpturo leva pred cerkvijo so pravili, da je upodobitev prav tistega leva, ki se je v mesto priklatil iz bližnjih gozdov in vdrl v grobnico v župnijski cerkvi (Puff 1999: 55). Puff se je naslonil na legendo tudi pri opisu dveh lesenih podob Križanega. Na prsih prvega je bila pod steklom bela krogla, in sicer v spomin na grešnika, ki je v objestnosti v Odrešenika na križu zalučal kepo, ta pa se ni več stopila. Za čudežnega je veljal tudi drugi Kristus, ki je s križa iztezal roko, ker je hotel na starem pokopališču vzeti k sebi pobožnega molivca. V cerkvi sta takrat viseli še »dve scefрани avstrijski bojni zastavi«, zanesljivo spomin na kakšno pomembno bitko, česar pa Puff ni pojasnil (Puff 1999: 57–58).

4. septembra 1859 je v cerkvi sv. Janeza Krstnika potekala slovesna maša, s katero je nastopilo novo obdobje Lavantinske škofije, mariborska župnijska cerkev pa je postala stolnica. Za to priložnost so jo obnovili in očistili, vendar oltarjev in druge opreme še niso modernizirali. Korenita regotizacija mariborske stolnice se je pričela leta 1883 in zaključila leta 1904. Takrat so nekateri celo razmišljali o podrtju stare cerkve in gradnji povsem nove, stilno enotne in času primernejše. Na srečo je obveljalo mnenje stolnega kanonika in zgodovinarja Ignaca Orožna, ki je svoje mnenje o nuji, da se ohrani stara cerkev, podkrepil s stališčem, da je stavba »več kot dvajset rodov delila veselje in žalost z mariborskim prebivalstvom« (Vidmar 2009: 230). Takrat so iz cerkve odstranili precej baročnih umetnin. Vizitacijski zapisniki iz 18. stoletja navajajo kar štirinajst oltarjev, od katerih so se do danes ohranili le trije, oltar Frančiška Ksaverija in Križev oltar sta ostala v mariborski stolni cerkvi, veliki oltar, pomembna rezbarska umetnina iz sredine 17. stoletja, pa je danes (brez oltarne slike, ki je ostala v Mariboru) v cerkvi sv. Križa v Heiligenkreuzu pri Waasnu blizu Leobna (Vidmar 2009: 255, 258–261). Tabernakelj za veliki oltar je mlajši in pripisan Jožefu Holzingerju, v Heiligenkreuzu pa so še trije reliefi z nekdanjih sedilij, prav tako pripisani Holzingerju (Roškar 2021: 333–334). Novo podobo regotizirane cerkve so občudovali mnogi, med njimi tudi Avguštin Stegenšek, ki je posebej pohvalil prenovo v prezbitoriju (Vidmar 2009: 230). Izrazit neogotski vtis cerkvene opreme so nekoliko omilili posegi, ki so se vrstili med letoma 1938 in 1978 (Curk 1978: 8–9).

Gradec

Štajerska prestolnica s številnimi ustanovami in uradi je ponujala obilo možnosti za izobraževanje. Dajnko je kot študent bival v Gradcu med letoma 1809 in 1814. Ob drugih kulturnih ustanovah je od leta 1811 deloval deželni muzej Joanneum. Muzej se še vedno imenuje po svojem ustanovitelju nadvojvodi Janezu, bratu cesarja Franca I., ki se je v duhu razsvetljenstva zavzemal za sodobno izobraževanje v splošno korist ljudstva. Muzejske zbirke so sprva služile predvsem kot učni pripomoček, postopoma pa so se vse bolj odpirale širši javnosti.

Tudi Gradec z bogatim profanim in sakralnim stavbnim fondom, ki je imel v dvajsetih letih 19. stoletja okrog 35.000 prebivalcev (Schmutz 1822: 568, 570), so zaznamovale napoleonske vojne. Francozi so zavzeli mesto v letih 1797 in 1805, medtem ko so se jim avstrijski vojaki leta 1809 pod vodstvom majorja Franza Xaverja Hackherja, nastanjeni na Schlossbergu, pogumno postavili v bran. Francozi trdnjave na grajskem hribu niso zavzeli, a jim jo je moral Hackher predati 22. julija 1809 v skladu s premirjem, sklenjenim v Znojmu, novembra istega leta pa so pričeli z razstreljevanjem utrdbe. Uničenje trdnjave nad mestom je bilo dogovorjeno s schönbrunnsko mirovno pogodbo, sklenjeno oktobra 1809, s katero so Avstrijci dosegli umik francoske vojske iz deželne prestolnice, kar se je zgodilo leta 1810 (KdSG 1997: LXXIII). Od nekdanj mogočnega trdnjavskega sistema so ostali le dva stolpa (eden od njiju je znameniti stolp z uro), tri bastije s kazematami in dva cvingerja. Domačini so se, če sledimo zapisu v Schmutzovem leksikonu, sprijaznili z okrnjeno veduto mesta, material razvaljenih stavb in posamezne parcele so ponujali v nakup zasebnikom in ob tem upali, da vrh grajskega hriba nad mestom kmalu nastane »prijazna vasica in zanimiv kraj za oddih domačinov« (Schmutz 1822: 579). Napoleonske vojne so mesto gospodarsko oslabile, kljub temu pa je gradbena dejavnost po odhodu Francozov oživela. Najbolj so se razvijala predmestja, v starem delu mesta pa je bilo manj sprememb. Že leta 1782 so se dogovorili, da začnejo podirati mestno obzidje, vendar so z rušenjem začeli šele v tridesetih letih 19. stoletja (KdSG 1997: LXXIII).

Dajnka, ki se je že v Mariboru izobraževal v arhitekturno odličnem okolju, je v Gradcu pričakalo še večje razkošje. Graška stara univerza (Schweigert 1979: 61–63, KdSG 1997: 79–84, AUG 2005) je bila urejena v nekdanjem jezuitskem kompleksu v neposredni bližini cerkve sv. Egidija in kapele sv. Katarine, na katere prostoru so kasneje zgradili monumentalen mavzolej; skupaj z bližnjo rezidenco nadvojvode Karla II. so ti objekti že v 16. stoletju sestavljali svojstveno sekularno in duhovno središče (AUG 2005: 55). Jezuiti so prišli v Gradec leta 1572 na povabilo nadvojvode Karla II. ter se nemudoma lotili rekatolizacije. Nastanili so se v župnišču nasproti cerkve sv. Egidija in pričeli z gradnjo kolegija. Gimnazijo so odprli leta 1573, leta 1579 pa so že potekala predavanja iz

filozofije in teologije. Leta 1585 je notranjeavstrijski nadvojvoda Karel II. v stavbi jezuitskega kolegija ustanovil filozofsko in teološko univerzo, ustanovitev pa sta leto kasneje potrdila še cesar Ferdinand II. in papež Sikst V. (AUG 2005: 27). Jezuiti so z gradnjami nadaljevali in širili svoj prostor (KdSG 1997: 62). Leta 1607–09 so za potrebe jezuitske univerze na novo zgradili veliko trinadstropno poslopje na vogalu Hofgasse, Stolnega trga (Domplatz) in Bürgergasse; prostor je daroval nadvojvoda, kasneje cesar Ferdinand II. (AUG 2005: 56). Napis nad glavnim portalom še vedno priča o namenu gradnje. V pritličju je bilo šest predavalnic, nadstropje višje pa avla in gledališče, ki sta segala v višino dveh etaž. V avli so potekali izpiti, disputi, zagovori doktoratov in drugi slovesni dogodki, gledališča pa so bila pomemben del jezuitskih izobraževalnih procesov. Oba prostora sta imela vse do prenove v letih 1778–81 ravna stropa, ki ju je s prizori iz življenja štajerskih vladarjev ter iz grške in rimske zgodovine opremil graški dvorni slikar Giovanni Pietro de Pomis (1565–1633).

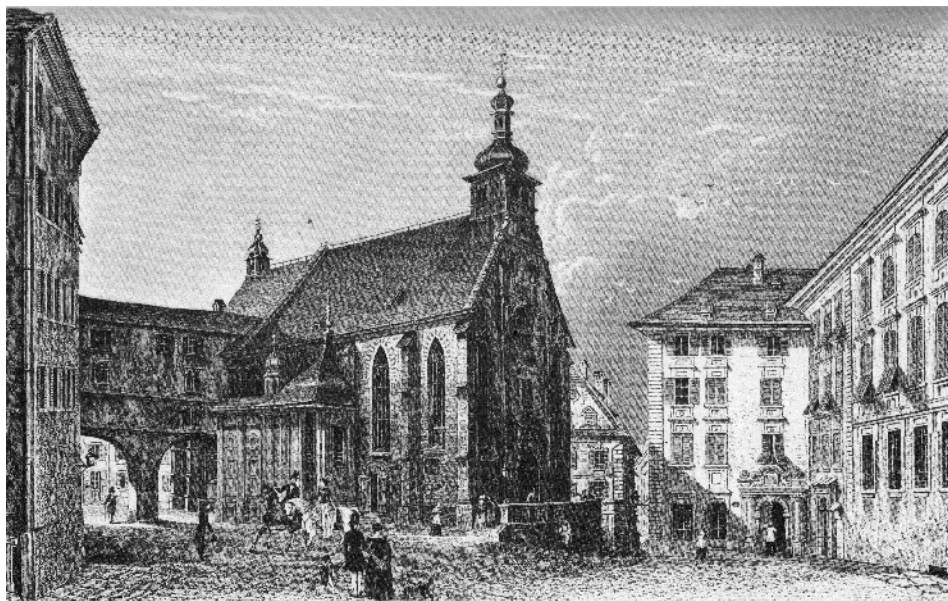
Jožef II. je univerzo ukinil kmalu po razpustu jezuitskega reda, v zgradbi na Bürgergasse 2a pa sta še naprej delovala gimnazija in licej, ki ga je obiskoval tudi Peter Dajnko. Dajnko je lahko uporabljal bogato knjižnico, ki jo je leta 1775 z dekretom ustanovila cesarica Marija Terezija, po jožefinskih reformah pa so jo obilno dopolnjevali s knjižnim gradivom iz ukinjenih štajerskih samostanov in z drugimi donacijami. Za knjižnico so nujno potrebovali večji prostor in odločili so se zanj uporabiti avlo in gledališče, ki je prenehalo delovati že leta 1768. Prenovo stavbe so leta 1778 zaupali takrat vodilnemu štajerskemu arhitektu Josefu Hueberju (1715–1787), ki je preoblikoval pročelje stavbe, ob tem pa ohranil poznorenesančni vhodni portal skupaj z napisom. Hueber je za potrebe knjižnice dotedanji avlo in gledališče povezal v enovit prostor, ki ga je predelil z osmimi stebri, obokan strop pa razčlenil z oprogami. V višini zgornje etaže knjižnico obteka leseni balkoni. Na stebre je pritrjenih 63 osmerokotnih oljnih portretov slovitih učenjakov od antike naprej, ki so jih prinesli iz starega jezuitskega kolegija; portreti so datirani v zadnjo tretjino 17. stoletja, so delo različnih avtorjev in nihajo v kakovosti. Ob ureditvi knjižnične dvorane so jim dodali ovalne portrete ustanoviteljev univerze nadvojvode Karla II. in cesarja Ferdinanda II. ter ustanoviteljev knjižnice cesarice Marije Terezije in njenega sina Jožefa II. (AUG 2005: 101–111). Strop in okenske niše krasi dekorativna rokokojska poslikava (AUG 2005: 79–83). (Sl. 4) Univerzo je v Gradcu ponovno vzpostavil še cesar Franc leta 1827. Univerzitetni študij so leta 1895 preselili v novo zgradbo, v stavbo na Bürgergasse 2a pa se je leta 1905 vselil Štajerski deželni arhiv in tam ostal do leta 1999, ko so ga premestili na Karmelitski trg. Takrat so se lotili temeljite obnove stare graške univerze, ki od leta 2005 služi za prireditveni center (AUG 2005: 13–14).

Slika 4: Nekdanja knjižnica v Stari univerzi v Gradcu. (Wikimedia Commons)

V neposredni bližini stare univerze je cerkev sv. Egidija (Schweigert 1979: 13–23), ki je do leta 1573 služila kot župnijska cerkev. (Sl. 5) Takrat so sedež župnijske cerkve preselili v cerkev sv. Krví na Herrengasse, nadvojvoda Karel pa je cerkev sv. Egidija že leta 1564 povzdignil v dvorno cerkev in jo leta 1577 predal v oskrbo jezuitom. Ko je bil jezuitski red ukinjen, je cerkev sv. Egidija prevzela sekovska škofija; leta 1786 je dobila status stolne cerkve (Schmutz 1822: 575). Skromnejša cerkev je na istem mestu, ki je bilo takrat še izven mestnega obzidja, stala že v 12. stoletju, leta 1371 pa je bila prvič omenjena kot župnijska cerkev in kot bazilika. Povsem jo je dal prezidati cesar Friderik III. med letoma 1438 in 1462. Danes jo doživljamo kot mogočno poznogotsko stopnjevano dvorano v ladijskem delu, prezbiterij, t. i. dolgi kor, pa ima petosminski zaključek. Od izvirne poznogotske poslikave je Dajnko lahko opazoval znamenito *Sliko nadlog*, ki jo je Tomaž Beljaški ok. 1485 naslikal na zunanjščini v jugozahodnem vogalu in z njo ohranil spomin na takrat najstrašnejše nesreče, ki so prizadele tudi Gradec z okolico: turške vpade, kobilice in kugo. Za prizorom s turškimi četami, ki prodirajo proti Gradcu, je upodobljeno tudi mesto, kar je najstarejša graška veduta (Schweigert 1979: 15). V notranjosti je ohranjene kar nekaj poznogotske opreme, med katero je zagotovo najimenitnejša slika Conrada Laiba (ok. 1405–po 1457) z upodobitvijo Križanja (1457), ki je bila poslednje delo velikega mojstra (Saliger, ur. 1997: 214). Jezuiti so v času, ko so skrbeli za cerkev,

srednjeveški stavbi prizidali več baročnih kapel, opremo pa posodabljali in pri tem najemali najboljše štajerske umetnike. Med baročnimi kiparji omenimo Janeza Jakoba Schoya (1686–1733), Filipa Jakoba Strauba (1706–1774) in Veita Königerja. (1729–1792), nekaj del pa je pripisanih Francescu Robbi (1698–1757). Med slikarskimi imeni izstopajo Giovanni Pietro de Pomis (1565–1633), Phillipp Karl Laubmann (1703–1792) in Martin Johann Schmidt, im. Kremser-Schmidt (1718–1801). Veliki oltar iz leta 1733, ki ga je zasnoval graški stavbni mojster Georg Kräxner,⁷ je mogočna arhitektura z množico belo obarvanih svetniških in angelskih figur. Marmorne stebre za oltar so pripeljali iz Benetk, slika z upodobitvijo cerkvenega zavetnika sv. Egidija pa je del Franca Ignaca Flurerja (1688–1742) (Schweigert 1979: 17). V osemdesetih letih 19. stoletja so baročno opremo v mnogih delih zamenjali z neogotsko, Dajnko pa je cerkev v notranjosti doživljal predvsem v baročnem razkošju. Posebne omembe je vredno, da so v cerkvi sv. Egidija ob slovesnih dogodkih stene v prezbiteriju odeli v poslikane tapete, ki dajejo videz razkošnih tapiserij, kar je razvidno iz starih upodobitev (Saliger, ur. 1997: 256).

Slika 5: Conrad Kreuzer: Stolna cerkev sv. Egidija v Gradcu, jeklorez, 1843.
(Wikimedia Commons)

⁷ Podatki o njegovem rojstvu in smrti niso znani.

Slika 6: Mauzolej cesarja Ferdinanda II., vhodno pročelje. (Wikimedia Commons)

V neposredni bližini cerkve sv. Egidija stoji mauzolej cesarja Ferdinanda II. (Schweigert 1979: 24–29), ki je umrl leta 1637, mauzolej pa si je začel postavljati leta 1614 še kot notranjeavstrijski nadvojvoda. (Sl. 6) Na mestu mauzoleja je bila najkasneje v 13. stoletju skupaj s karnerjem zgrajena pokopališka kapela sv. Katarine. Tudi kapela v mauzoleju je posvečena sv. Katarini Aleksandrijski; deloma so na ta način ohranili patrocinij stare kapele, deloma pa upoštevali, da je sv. Katarina zaščitnica znanosti; Ferdinand II. je bil namreč ustanovitelj graške univerze. Načrte za mauzolej je izdelal Giovanni Pietro de Pomis, graški dvorni arhitekt in slikar, ki je gradnjo vodil do smrti v letu 1633. Vendar so se gradbena dela vlekla vse do leta 1686, naslednje leto pa je cesar Leopold I. naročil notranjo opremo. Načrte za bogato štukaturo in veliki oltar v Katarinini kapeli je izdelal eden najpomembnejših avstrijskih baročnih arhitektov Johann Bernhard Fischer von Erlach (1656–1723), rojen v Gradcu, ki se je arhitekture

učil v Rimu, po kratkem bivanju v Gradcu, ko je delal za mavzolej, pa se je preselil na Dunaj, kjer se je izkazal pri izpolnjevanju zahtevnih naročil za visoko plemstvo in cesarski dvor. Zahodno pročelje mavzoleja je ena najbolj izstopajočih arhitekturnih umetnin v Gradcu. Členjeno je z dvema paroma jonskih stebrov, v nišah med njimi pa sta kamniti figuri sv. Favstine⁸ in sv. Porfirija;⁹ z izbiro sicer manj znanih svetnikov je bila poudarjena protireformacijska vloga Ferdinanda II. Nad vhodnim portalom se po navpičnici nizajo trikotna in ločna čela, ki ustvarjajo mogočen in polnoplastičen vtis, povsem na vrhu pa kamnite skulpture sv. Katarine in dveh angelov opozarjajo na patrocinijsko notranje kapele. Simboličen je tudi tloris objekta, ki po eni strani sledi strukturi romanske predhodnice, po drugi pa s tlorisom Katarinine kapele v obliki križa izpostavlja cesarjevo gorečo pripadnost krščanstvu, elipsasta oblika s kapelo povezane grobnice pa simbolizira večnost. Tako kot zunanost je impresivna tudi notranost z razkošno štukaturo in poslikavami.

Radgona

Po končanem študiju je bilo Dajnkovo prvo službeno mesto v cerkvi sv. Petra v predmestju Radgone, ki so ga imenovali Spodnji Gris. Radgona je bila takrat še enovito mesto, vendar je bila delitev na naselbino na desnem bregu Mure in na osrednji del mesta na otoku med rečnimi rokavi zelo izrazita. Na desnem bregu se nad reko dviga hrib z gradom, pod njim pa je predmestje Spodnji Gris s cerkvijo sv. Petra na manjši vzpetini. Svojčas so bile hiše v Spodnjem Grisu razvrščene vzdolž le treh ulic, imeli pa so svoj špital za ubožne, ki so ga verjetno zgradili že leta 1363 in leta 1614 vanj preselili še varovance iz mestnega špitala. Znamenitost Spodnjega Grisa je še znamenje, eno lepših pri nas. Ostro-robo zavit steber podpira hišico z usločeno piramidalno strešico. Znamenje z vklesano letnico 1525 je v svojih oblikah poznogotsko, a z več renesančnimi elementi (Zadnikar 1970: 64). Mesto na otoku je bilo v prvi polovici 19. stoletja še v celoti obdano z mogočnim obzidjem. Ravninska naselbina je bila zaradi izjemne strateške lege dolga stoletja predvsem trdnjava, posebej pomembna v

⁸ Sv. Favstina je skupaj s sv. Liberato, bili sta duhovniki v Liguriji, umrla okrog leta 580. Obeh svetnic se cerkev spominja 19. januarja, med 18. in 25. januarjem (čas med nekdanjim praznikom sv. Petra in dnem, ko se praznuje spreobrnitev sv. Pavla) pa se v krščanskih cerkvah moli za edinstvo vseh kristjanov. Skulpturo na pročelju mavzoleja je torej potrebno razumeti v simboliki protireformacijskih gibanj (LS 1999: 231, 242).

⁹ Sv. Porfirij (ok. 347–420) je bil na začetku 5. stoletja škof v Gazi. Bil je velik borec za krščansko vero in nadvse uspešen pri spreobračanju poganov. Katoliška cerkev se ga spominja 26. februarja, ki je domnevno dan njegove smrti (LS 1999: 527–530).

času turških vpadov. Trdnjavo v Radgoni so uradno opustili leta 1773. Vojaki so začeli zapuščati mesto, ki je gospodarsko nazadovalo, kasneje pa se mu je izognila tudi Južna železnica, kar je na razvoj mesta slabo vplivalo.

V času Dajnkovega bivanja je imela Radgona status deželno-knežjega mesta. Po navedbah v Schmutzovem leksikonu iz leta 1823 je bilo v mestu 250 hiš s 1308 prebivalci. Schmutz mesto opisuje kot lepo, s širokimi ulicami in velikim trgom. V zgodovinskem orisu ga je predstavil kot pomembno trdnjavo, med vojnimi dogodki pa poleg turških vpadov izpostavil spopade s Kruči na začetku 18. stoletja; pomembno se mu je zdelo, da so pogumni meščani Krucom zaplenili tri zastave, ki so jih v 19. stoletju hranili v mestni hiši, danes pa si repliko ene od njih lahko ogledamo v mestnem muzeju (Schmutz 1823: 247–250, MAZ 1999: 92). Leta, ki jih je Dajnko preživel v Radgoni, so bila za njegov jezikoslovni opus najbolj plodna, kljub temu pa je smiselno opozoriti, da se je tudi v Radgoni redno srečeval s pomembnimi umetninami, največ s tistimi sakralnega značaja. Radgona je na začetku 19. stoletja sodila pod okrilje sekovske škofije, šele leta 1859 je pripadla lavantinski škofiji.

Cerkev sv. Petra (Hozjan, ur. 2011) je v pisnih virih prvič omenjena leta 1446, verjetno pa je bila prvotno pokopališka kapela. Najstarejša radgonska cerkev, tudi sedež pražupnije, je bila postavljena vrh grajskega griča, domnevno že v 9. stoletju. Prvotno majhno cerkev v sklopu gradu je nato znotraj grajskega kompleksa nadomestila cerkev, posvečena sv. Rupertu. Obdana je bila z lastnim obzidjem, znotraj obzidja pa je bilo pokopališče. Šele v 15. stoletju so sedež pražupnije prenesli v mestno župnijsko cerkev sv. Janeza Krstnika, cerkev sv. Ruperta pa je dala vojaška komisija podreti leta 1545 v strahu pred turškimi napadi (Höfler 2013: 82). Cerkev sv. Petra na Spodnjem Grisu je postala župnija leta 1811 in takoj za tem, leta 1813, so večino stare in premajhne cerkve podrli in zgradili novo, ohranili so le Križevo kapelo, zgrajeno v 16. stoletju. Dajnko je bil tam kaplan le kratek čas med januarjem 1815 in februarjem 1816. Današnja podoba cerkve se precej razlikuje od njenega videza na začetku 19. stoletja. Proti koncu 19. stoletja so cerkev še enkrat skoraj v celoti prezidali in povečali ter spremenili notranjo opremo. Med vojno za samostojno Slovenijo je bil poškodovan zvonik; škodo so popravili leta 1993 in leta 1995 restavrirali Križevo kapelo, ki je več ali manj nespremenjena še iz časov Petra Dajnka. (Sl. 7) V Križevi kapeli izstopa izjemna poznogotska kiparska skupina s Križanim ter Marijo in Janezom Evangelistom z začetka 16. stoletja; druge ohranjene skulpture so baročne.

Dajnko je februarja 1816 je prevzel službo kaplana v Radgoni s sedežem v župnijski cerkvi sv. Janeza Krstnika (Woisetschläger, Krenn 2006: 36–37). Cerkev ima častitljivo zgodovino, ki sega v 12. stoletje – je mogočna triladijska bazilika. Letnica 1405 poleg velikega oltarja datira obsežno prenovo. Gradnjo

prezbiterija, zakristije in stopnišnega stolpa iz tega obdobja pripisujejo slovitemu Janezu Akvili (om. 1377–začetek 15. stoletja). Od njegovih prvotno verjetno obsežnih istočasnih poslikav se je do danes ohranil le fragment s podobo sv. Bolfenka (ali donatorja) na zunanjsčini ob vhodnem portalu. Tudi radgonska župnijska cerkev je bila barokizirana, proti koncu 19. stoletja pa so okrnili obočne konstrukcije v ladijskem delu, regotizirali prezbiterij ter ob tem odstranili precej baročne opreme.

Slika 7: Križeva kapela v župnijski cerkvi sv. Petra v Gornji Radgoni.
(Foto Marjeta Ciglencečki)

Slika 8: Matthias Schiffer: poslikava prezbiterja v cerkvi Marije Pomagaj v avstrijski Radgoni, okrog 1800. (Foto Marjeta Ciglencečki)

Peter Dajnko ni imel možnosti, da bi videl poslikave Janeza Akvile, saj so tudi njegove freske s posvetno vsebino v t. i. Pistorjevi hiši na Glavnem trgu izpod beleža odkrili šele leta 1951 (Woisetschläger, Krenn 2006: 38–39; Höfler, Balažic 1992: 38, 86–89). Zato pa je lahko opazoval poslikave Matthiasa Schifferja (1744–1827), ki je okrog 1800 oplemenitil prezbiterij v cerkvi Marije Pomagaj (Woisetschläger, Krenn 2006: 37–38). (Sl. 8)

Zgradili so jo leta 1643 na mestu kapele, ki so jo meščani postavili leta 1496 v zahvalo za izgon Judov. Schiffer, ki je poslikal tudi strop v dvorani župnišča ob cerkvi sv. Janeza Krstnika ter vrtni paviljon na trdnjavskem obzidju, velja za poslednjega slikarja baročnega iluzionizma. Dajnka so Schifferjeve poslikave spremljale tako rekoč na vseh najpomembnejših postajah njegovega življenja. Schiffer je za cerkev sv. Janeza Krstnika v Mariboru naslikal Križev pot (ALdBK 1999: 63), ki ni več ohranjen; v času regotizacije so Schifferjeve naslikane podobe zamenjali z neogotskimi reliefi (Vidmar 2009: 249). V popisu Schifferjevih del je navedena tudi oltarna slika pri sv. Petru v Gornji Radgoni (ALdBK 1999: 63), a tudi za tem delom so se izgubile sledi. Zagotovo je Dajnko dobro poznal cerkev sv. Jurija na Ptuju, kjer je Schiffer leta 1809 v vzhodnem zaključku prezbiterija, kjer so sredi 18. stoletja zazidali visoka tridelna gotška okna s krogovičjem iz 14. stoletja, naslikal oltarno arhitekturo in v ta navidezni oltar umestil oljno sliko s prizorom usmrtnice sv. Jurija. Ob regotizaciji ptujske cerkve v drugi polovici 19. stoletja so Schifferjev navidezni oltar uničili, ostale pa so njegove poslikave na oboku prezbiterija in na prezbiterijevih stranskih stenah, kamor so prestavili tudi oltarno sliko sv. Jurija (Ciglencečki 2008: 72). Schiffer je eden redkih umetnikov, o katerem je Dajnko napisal vsaj nekaj stavkov. V zdaj ne več dostopni kroniki župnije Polenšak iz leta 1840 je zabeležil, da je Schiffer poslikal tudi prezbiterij in zunanjščino zvonika polenske cerkve (Zagoršak 2023: 22, 24, 36). Polenske poslikave s prizori iz Marijinega življenja so leta 1790 naročili člani škapulirske bratovščine, ki jo je oživil tamkajšnji župnik Simon Huzjan (župnik je bil med letoma 1788 in 1826). Dajnko je freske še videl, ob koncu osemdesetih letih 19. stoletja pa je župnik Anton Pučko podobarju Francu Gorniku (1857–1908) iz Malečnika in zagrebškemu slikarju Ferdinandu Quiquerez (1845–1893) naročil novo poslikavo prezbiterija; stari omet se je menda začel luščiti (Zagoršak 2023: 59–60).

Velika Nedelja

Peter Dajnko je najdlje služboval pri Veliki Nedelji – med letoma 1831 in 1873 je bil župnik, med letoma 1831 in 1870 dekan,¹⁰ krajši čas pa tudi okrožni šolski nadzornik. Pri Veliki Nedelji je tudi umrl. Na župnijo in dekanijo Velika Nedelja je vezan drugi del njegovega poslanstva. Ko je štajerski gubernij leta 1838 odločil, naj se za šole ne tiska več v dajncici, je Dajnko opustil jezikoslovno

¹⁰ Pod njegovo pristojnost so poleg Velike Nedelje sodile še župnije Ormož, Središče, Sveti Bolfenk na Kogu, Sveti Miklavž pri Ormožu, Sveti Tomaž pri Veliki Nedelji, Polenšak in Sveti Lenart.

in literarno dejavnost in se posvetil pisanju kronike velikonedeljske župnije in dekanije, in sicer v nemškem jeziku.

Nastanek Velike Nedelje je povezan z gospodi Ptujskimi, ministeriali salzburških nadškofov, ki so ob koncu 12. in na začetku 13. stoletja razširili meje ozemlja pod nadzorom salzburške nadškofije in potisnili Ogre proti vzhodu (Hajdinjak, Vidmar 2008: 18). Friderik III. Ptujski je na tem območju s pomočjo nemškega viteškega reda domnevno leta 1199 premagal Ogre in križnikom v zahvalo podelil precej zemlje v okolici Velike Nedelje (*in Dominico*) skupaj s polovico tamkajšnje desetine ter jih zadolžil, naj ponovno poselijo dotlej opustelo območje in ga branijo pred morebitnimi ponovnimi ogrskimi vpadi. Darovnico Friderika III. je leta 1222 potrdil še njegov sin Friderik IV., ki je ustanovil križniško redovno postojanko in redovnikom podelil patronat nad cerkvijo, kar je leta 1236 potrdil tudi salzburški nadškof Eberhard II. (Höfler 2013: 88–89). Križniške župnije s sedežem pri Veliki Nedelji so bile vse do leta 1787 podrejene salzburški nadškofiji, leta 1787 so jih priključili sekovski in leta 1859 lavantinski škofiji (Mlinarič 1983: 93).

Mimo Velike Nedelje je že v antiki vodila cesta iz Ptuja proti Ormožu, pa tudi za cerkev in župnijo sv. Trojice Jože Curk domneva, da sta tam obstajali že pred letom 1199 (Curk 1983a: 63; Höfler 2013: 89). Velika Nedelja velja za urbano naselbino, in to zaradi svoje pomembne cerkveno-upravne funkcije, po strukturi pa je v bistvu vas. Podoba naselja je v pogledu z juga naravnost veličastna. Manjšo vzpetino malce severno od glavne ceste obvladujeta grad – stara križevniška komenda in zahodno od nje dokaj velika cerkev. Še bolj zahodno se je kasneje izoblikovalo vaško jedro, ki ga sestavljajo baročno župnišče in šele v poznem 19. stoletju zgrajeni šola in enonadstropni trgovski poslopji.

Cerkev sv. Trojice, ki je domnevno nasledila neko manjšo starejšo cerkev na istem mestu, odlikujejo dobro vidni elementi iz romanskega obdobja, s konca 12. ali z začetka 13. stoletja. Največ pozornosti vzbujajo tri kamnite plastike: dve moški glavi, ena je vzdana vrh stožčaste strehe na apsidi, druga v vdolbini na južni apsidalni stranici, ter celopostavna plastika moža z brado, ki je zdaj v hrambi Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož (Oter Gorenčič 2009: 274–282, USZNV 2017: 11–13). Emilijan Cevc je pomen obeh glav razložil kot apotropijski in opozoril na legendo o človeku, vzdanem v steno, kar je stavbi dajalo moč in jo branilo (Cevc 1963: 40–41). Velike vrednosti je tudi romanski krstilnik z začetka 13. stoletja, ki ga na obodu krasijo štiri ženske glave; simbolno predstavljajo štiri rajske reke, štiri evangeliste ali tudi štiri naglavne kreposti (Oter Gorenčič 2009: 282). Cerkev so prvič povečali okrog leta 1280, nato v pozni gotiki in tudi v času renesanse. Tudi v poznem 17. stoletju so cerkev podaljšali in povišali, novo pevsko emporo pa bogato okrasili s štukaturo. V prvi polovici 18. stoletja so se ponovno lotili prezidav, v drugi polovici istega stoletja pa nakupili

novo opremo, ki se je večinoma ohranila do danes. Peter Dajnko je ob prihodu v Veliko Nedeljo spoznal cerkev v približno enaki podobi, kot jo občudujemo tudi danes. Veliki oltar je pripisan Jožefu Holzingerju (1735–1797) (Vrišer 1992: 157). Romanska apsida je že bila spremenjena v kapelo Marije sedem žalosti; takšno stanje omenja vizitacija iz leta 1773 in ga pojasnjuje z novim velikim oltarjem, ki so ga v primerjavi s prejšnjim pomaknili v ladjo (Mlinarič 1983: 91). Kapelo Marije sedem žalosti so leta 1831 poslikali, a so bile freske kasneje odstranjene. Peter Dajnko seveda ni mogel videti sedanjih stenskih poslikav v ladji, ki jih je v letih 1876 in 1882 dokončal Jakob Brollo (1834–1918) (Žigon 1982: 54–55), furlanski slikar, ki je veliko delal na Štajerskem. Prav tako ni mogel biti seznanjen z gotskimi poslikavami, datiranimi v prvo tretjino 15. stoletja, ki so jih med letoma 1996 in 2000 odkrili v ladji pod mlajšimi plastmi ometa in jih ustrezno restavrirali (Menoni 2003: 27, 46–51).

Slika 9: Stropna poslikava v t. i. »viteški dvorani« v župnišču pri Veliki Nedelji.
(Foto Marjeta Ciglencečki)

Križniška komenda je listinsko prvič omenjena leta 1321, vendar je zagotovo nastala že kmalu po letu 1200. Danes v njenem videzu prevladuje renesančna zasnova iz okrog leta 1612 s štirimi trakti okrog notranjega pravokotnega dvorišča in s štirimi vogalnimi stolpi. Podobo so še nekoliko izpopolnili v prvi polovici

18. stoletja, ko so zgradili razkošno balustradno stopnišče v vzhodnem delu gradu in dvonadstropno kapelo s štukiranim stropom v južnem traktu. V prvi polovici 19. stoletja so na zunanjsčini komende potekala le manjša ureditvena dela (Curk 1983: 65).

Župnišče, v katerem je bival Peter Dajnko, je nadstropna stavba, ki je sedanj o baročno pročelje in notranjo opremo dobila v letih 1749–1751 (Curk 1983: 65). Več prostorov v nadstropju krasijo štukature in stropne poslikave, datirane v sredino 18. stoletja, katerih večino so kasneje zakrili z beležem, verjetno na začetku 19. stoletja, nekaj pa tudi Nemci med drugo svetovno vojno. Odkrivati so jih pričeli leta 2008. Niti štukater niti slikar nista znana, z atribucijo se doslej še nihče ni ukvarjal. V času, ko je v stavbi živel Peter Dajnko, si je v t. i. viteški dvorani, največjem prostoru v nadstropju, na stropu lahko ogledoval kompozicijo s figurami Atene, Hermesa in Orfeja (sl. 9), v vogalnih grlih oboka štiri cvetlične šopke, v štukiranih okvirih pod osrednjo podobo pa prizore s Samsonom in levom ter Davidom, ki je premagal Golijata. Mitološka tematika na stropu in prizori iz Stare zaveze se nekako na skladajo s poslanstvom duhovnikov, ki so skrbeli za cerkev sv. Trojice; tako je razmišljal tudi Janko Štampar, med letoma 2003 in 2023 prior križevniškega reda v Sloveniji (Štampar 2014: 9). V sosednjih prostorih je prepoznal alegorijo Pravice, upodobitve nekaj božjih zapovedi, prizore iz Janezovega Razodetja, pri čemer je bil poudarek na božji jezi in človeških grehah, in podobo Mojzesa, ki iz Božjih rok sprejema tablo z desetimi božjimi zapovedmi (Štampar 2014: 9–18). Štampar je upravičeno podvomil, da je stavba v 18. stoletju služila za bivanje duhovščine; v večini prizorov prepoznavamo simboliko, ki gledalca usmerja k razmisleku o pravičnosti in o kaznih, ki se obetajo za storjene grehe. Malo znane, a nadvse zanimive poslikave župnišča pri Veliki Nedelji še čakajo na poglobljeno obravnavo.

Dajnkova rokopisna *Kronika*

Pri Veliki Nedelji se je Peter Dajnko lotil pisanja župnijske in dekanijske kronike v nemškem jeziku. Pričel je okrog leta 1838 in končal sredi šestdesetih let 19. stoletja. Njegovi nasledniki so z vpisi nadaljevali, a z mnogo manjšimi ambicijami. Župnijska *Kronika* je predstavljena v krajšem prispevku v zborniku *Ormož skozi stoletja* (Ožinger 1987: 187–201). Anton Ožinger je ocenil, da se Dajnkova kronika glede preglednosti in natančnosti ne more primerjati s kronikami, ki sta jih pisala nekaj mlajša Ignac Orožen (1819–1900) in Matej Slekovec (1846–1903). Vendar je Dajnko pričel s pisanjem, še preden je sekovski škof Ottokar Maria grof Attems leta 1857 izdal navodilo vsem župnikom, naj pišejo kronike. Anton Martin Slomšek je tako navodilo za Lavantinsko škofijo

izdal leta 1855. Dajnkovo kroniko sestavljajo tri knjige, vsaka ima blizu tisoč strani, je pa med poglavji tudi več nepopisanih listov. Dajnko listov ni paginiral, s svinčnikom pripisane številke strani so mlajšega datuma. V prvi knjigi je opisal vse župnije, ki so sodile pod velikonedeljsko dekanijo. Pri pisanju je sledil zaporedju: najprej je narisal zemljevid župnije, sledijo uvod, zgodovinski oris, opis cerkve, oltarjev in druge opreme, zakristije, zvonika, pokopališča, mrtvašnice, pomembnih nagrobnikov, premoženja v župnišču, kaplaniji in drugih poslopih, med drugim tudi viničarij v cerkveni lasti. Nadalje je opisal studenče ob župniških, mašne ustanove, štolnine in druge dohodke, knjižnico, arhiv ter matične in druge knjige. Zanimale so ga tudi šolske in druge pomembne stavbe v kraju. Najbolj pa so ga zanimali prebivalci. Ukvarjal se je z razlago imen krajev, opisal je naselja in poimensko navedel pomembnejše gospodarje ter oblastnike. Pritegnili so ga zanimivi dogodki in razne znamenitosti pa tudi nesreče, hujše bolezni, lakote, vinske letine ter vdori Turkov in Krucov. Vsako poglavje je sklenil z listo župnikov in drugih duhovnikov in dodal še nekaj oporok pomembnejših prebivalcev. Za drugo knjigo je zbral in prepisal listine, povezane z župnijo Velika Nedelja, v tretji knjigi, ki je pravzaprav drugi del druge knjige, pa najdemo opise dogodkov in prepise izvirnih listin od leta 1857 naprej. Prvo in tretjo knjigo hranijo v župnišču pri Veliki Nedelji, drugo pa so posodili za stalno razstavo, ki jo je Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož uredil v nekdanji komendi Velika Nedelja. Obsežna *Kronika* še vedno ni celovito preučena in posledično tudi ni dovolj izkoriščena za raziskave o zgodovini župnij Velika Nedelja in njenih neposrednih sosed. Preučevanje obsežne *Kronike* ovira težko berljiv Dajnkov rokopis, ki se prepogosto stopnjuje do nečitljivosti.

Dajnka je zanimala antična zgodovina. Leta 1838 je v župnijsko kroniko zabeležil svoje poročilo graškemu zgodovinskemu društvu, da je na Hardeku, naselju tik ob Ormožu, ob nekdanji »antoninsko-rimski cesti« še nekaj antičnih gomil, ki so bile pred mnogimi leti že razkopane, v njih pa niso našli nič pomembnejšega, le nekaj žganine in razbite glinaste posode (Tomanič Jevremov 1983: 27; Vomer Gojkovič, Kolar 2005: 214). V besedilih, ki sem jih doslej uspela prebrati, so opisi cerkva in njihove opreme razmeroma lapidarni. Dajnko se načeloma ni opredeljeval do umetniške kakovosti. Večkrat naletimo na izraze, da je nekaj »zelo lepo«, »prijazno«, »častitljivo« in podobno, čemur pa ne bi mogli pripisati značaja poznavalske sodbe. Če je imel na voljo dokumente, je zabeležil ime umetnika, bolj kot poimenovanje ustvarjalcev pa ga je pri opisovanju oltarjev zanimala identifikacija svetniških figur. Pozornosti so vredne risbe oziroma zemljevidi posameznih župnij, ki so uvrščeni na začetek vsakega poglavja v prvi knjigi. Imena krajev, rek in potokov so zgolj zabeležena, župnijsko cerkev pa predstavlja tudi manjša risba. Kljub majhnosti odraža stvarno podobo objekta. Dajnko je pri vsakem od teh zemljevidov pribeležil, da je narejen po starejšem

osnutku, enkrat pa je zapisal tudi ime svojega predhodnika Petra Poliča, ki je zemljevide skiciral med letoma 1820 in 1840. Po teh risbah torej ne moremo presojati morebitnega Dajnkovega likovnega talenta.

Slika 10: Leonhard Ebner: orgle v župnijski cerkvi sv. Trojice pri Veliki Nedelji, 1859. (Foto Marjeta Ciglencečki)

Peter Dajnko je leta 1859 naročil nove orgle za cerkev sv. Trojice pri Veliki Nedelji pri mojstru Leonhardu Ebnerju v Mariboru. Stare iz leta 1720 so bile že zelo slabe in črvice, je zapisal v kroniki (Dajnko 1857: 71). Leonhard Ebner (om. 1855–1884), po poreklu verjetno s Tirolske, se je izučil pri Aloisu Hörbigerju v

Celju in je nadaljeval njegovo šolo izdelovanja orgel. Leta 1855 si je v Mariboru uredil lastno delavnico, ki je delovala vsaj do leta 1884. Poznavalci Ebnerjevo delo vrednotijo zelo visoko, označujejo ga za najpomembnejšega orglarskega mojstra romantične usmeritve pri nas, izpostavljajo izvrstno intonacijo posameznih registrov, cenijo pa tudi estetiko njegovih orgelskih omar. Omare so izdelovali mizarji, a očitno je Ebner sam poskrbel za ustreznega mizarskega sodelavca, torej je naročilo za orgle razumel v njegovi celovitosti. Ebnerjeve najstarejše znane orgle so v Ponikvi (1857), izdelal jih je tudi za mariborsko stolnico (1859) in za cerkev sv. Jakoba v Ormožu (1868), delal pa je tudi na Hrvaškem (Bizjak, Škulj 1985: 132, 140; Koter 2003: 132; Škulj, Dobravec 2018: 599).¹¹ Orgle v cerkvi pri Veliki Nedelji so mehanske in imajo sapnice s potegi, pred nekaj leti pa so zamenjali klaviaturo in trakturo ter poslovenili imena registrov (Škulj, Dobravec 2018: 599). Omara velikonedeljskih orgel se razlikuje od omar drugih Ebnerjevih orgel, ki pa si tudi niso enake (Škulj, Dobravec 2018: 599). Velikonedeljska omara je strožjih, bolj geometrijskih oblik, marmoracija pa je izvedena v temnejši zeleni barvi. Prednjo stranico delijo štirje pari kaneliranih stebrov s preprostimi pozlačenimi kapiteli, pozlačena pa je tudi dekoracija razmeroma strogih klasicističnih oblik. (Sl. 10)

Denar za orgle so prispevali nemški viteški red, župnija sv. Trojice in farani, slovesno pa so jih predali namenu 7. avgusta 1859. Pridigal je Peter Dajnko, ki je orgle tudi blagoslovil. Po blagoslovu je v cerkvi ob zvokih novega glasbila zadonela pesem, ki jo je za to priložnost nekdo sestavil v slovenskem in nemškem jeziku. (Sl. 11, 12) Dajnko je obe različici zapisal v tretji knjigi župnijske kronike.¹² Avtor pesmi ni omenjen, lahko pa bil tudi Dajnko; tako je domneval Ožinger (1987: 190, 194).¹³ Slovenska verzija, zapisana v gajici, ima šest, nemška pa enajst kitic. Pesmi se vsebinsko razlikujeta. Slovenska je v celoti posvečena orglam. Omenja, da so orgle starodavno glasbilo, predvsem pa spodbuja vernike k veselju ob novi pridobitvi in k češčenju Boga ob muziki in petju. Nemška različica se prične s kratko zgodovino krščanske cerkve na območju Ptuja, predstavi prihod nemškega viteškega reda k Veliki Nedelji, verzi pa so tudi hvalnica lepi pokrajini. Pesnik šele v osmi kitici preide k orglam. V zadnji kitici se avtor zahvaljuje nemškemu viteškemu redu in vernikom, ki so prispevali denar, pa tudi orglarskemu mojstru ter slikarju in pozlatarju za njun trud.

¹¹ Zahvaljujem se Darji Koter za opozorilo na ustrezno literaturo.

¹² Slovenska različica je zapisana na straneh 71–73 sekundarne paginacije, nemška pa na straneh 73–78.

¹³ Na Dajnkovem simpoziju je v razpravi enako razmišljala tudi Nina Ditmajer z Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU in pri tem potegnila vzporednice z Jožefom Lipoldom (1786–1855), duhovnikom, ki je pesnil v slovenskem in nemškem jeziku.

Immerhang, ein Original-Dokument in der Mappe-Stiftung für Italien (Paris)
und Verwandte, in Stiftungsakten, die nachfolgende Sammlung, die
Lauterbachsche und die Confessionalschreiben sind in der Bibliothek
aufbewahrt. (Zurück) und Juni 1844. (Zurück) (Zurück)

Die neue Orgel am Spießmarkt!

[illegible]

Peck's No. 10 Vermilion
 A rose color name mi
 Mrs. Eirkhous Paglawie
 Mrs. Eirkhous Tobie (air)
 V. de D. de D. de D.
 L. J. de D. de D. de D.

Slika 11: Dajnkov opis novih orgel v župnijski cerkvi sv. Trojice pri Veliki Nedelji, in prva kitica slovenske pesmi o orglah. Tretja knjiga velikonedeljske župnijske kronike, vpis 1859. (Foto Marjeta Ciglencečki)

Nemška pesem je opremljena z opombami, v katerih je Dajnko za bralce *Kronike* dodatno pojasnil nekatere zgodovinske in biblijske osebnosti ter dogodke. V uvodnem delu prispevka o orglah je ena redkih Dajnkovih omemb, da je nek umetnik slaven. Kot slavnega je navedel mojstra Tomaža Kotnika (Thomas Kottnigg) iz Maribora, ki je orgle pobarval in pozlatil. Sodeč po dokaj skopih podatkih je bil Kotnik verjetno kar iskan mojster. Istega leta 1859 je skupaj z graškim mizarjem Jožefom Kainzem, graškim kiparjem Jakobom Gschielom in mariborskim kiparjem Maksimilijanom Tenzom in še nekaj drugimi obrtniki delal na velikem oltarju v cerkvi sv. Alojzija v Mariboru (Curk 1983: 114–115).¹⁴ Leta 1859 naj bi »graški mojster« Kotnik izdelal prižnico in dva stranska oltarja v cerkvi Čenstohovske Matere Božje v Kostivnici (Vrišer 1992: 207), bolj verjetno pa je, da je Tomaž Kotnik prižnico in oltarja le poslikal in pozlatil.

Naj za konec omenim še prijazno zgodbo o jubileju zakoncev Heržitič, zapisano v tretji knjigi velikonedeljske župnijske *Kronike* (Dajnko 1857: 80.) 3. februarja 1862 so z mašo v cerkvi sv. Trojice proslavili petdeset let zakona Vuta Heržitiča in njegove soproge Katarine, rojene Pongratz. Poročila sta se 24. februarja 1811 in kmetovala v vasi Senešci v bližini Velike Nedelje; živela sta v hiši s številko 9. Vseh petdeset let zakona sta bila zdrava, rodilo se jima je trinajst otrok, od katerih jih je bilo na dan slovesnosti živih še šest. In da bi bil praznik še bolj imeniten, je istega dne v sveti zakon stopil še eden od njunih sinov, Jurij, in sicer se je poročil z Marijo, rojeno Štok. Besedilo je na prvi pogled značilen zapis v župnijski kroniki, ki v nekaj stavkih poroča o dogodku. Pa vendar ni mogoče spregledati Dajnkovega zadovoljstva, da so prav v njegovi fari lahko proslavili tako pomembno obletnico. Iz lapidarnega zapisa veje človeška toplota, jasno pa je prepoznaven tudi dramaturški lok, ki poveže častitljivi jubilej staršev z veselim dogodkom v življenju naslednje generacije – prva zgodba se izteka, druga se rojeva.

Zaključek

Peter Dajnko sicer ni bil poznavalec umetnosti, vsekakor pa je imel občutek za lepoto. Bil je široko razgledan intelektualec, ki je ob pomembni življenjski prelomnici literarno, prevajalsko in jezikovno delo zmožal zamenjati za kulturno-zgodovinsko raziskovanje preteklega in sodobnega življenja v okolju svojega službovanja. Raziskovalci njegovega slovstvenega in knjižnojezikovnega dela (Jesenšek ur. 1998) mu upravičeno pripisujejo pomembno vlogo pri oblikovanju vzhodnoštajerske pokrajinske različice slovenskega knjižnega jezika (Rajhman

¹⁴ Vrišer (1992: 207), ki prav tako navaja avtorje oltarja v Alojzijevi cerkvi, Kotnika ne omenja.

1998, Rajh 1998, Jesenšek 2015) in v tej trditvi se jim pridružujemo tudi umetnostni zgodovinarji. Preučevanje Dajnkove *Kronike* župnije in dekanije Velika Nedelja pa ostaja velika obveza zgodovinarjev, umetnostnih zgodovinarjev in tudi predstavnikov drugih humanističnih ved.

Literatura

ALdBK 1999 = *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, 30, 1999. Ur. Hans Vollmer. Leipzig: E. A. Seemann Leipzig.

AUG 2005 = *Alte Universität Graz*, 2005. Ur. Alfred Bromberger et al. Klagenfurt: Wieser Verlag.

Milko BIZJAK, Edo ŠKULJ, 1985: *Orgle na Slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Emilijan CEVC, 1963: *Srednjeveška plastika na Slovenskem. Od začetkov do zadnje četrtine 15. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica.

Marjeta CIGLENEČKI, 2008: *Ptuj. Starodavno mesto ob Dravi*. Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl.

Jože CURK, 1978: *Mariborska stolnica*. (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, 86). Maribor: Obzorja.

Jože CURK, 1983: Nekdanji jezuitski kolegij v Mariboru in njegov gradbeni mojster Janez Fuchs, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 54/19, 1–2. 105–124.

Jože CURK, 1983a: Razvoj urbanih naselbin na območju občine Ormož. *Ormož skozi stoletja II*. Ur. Peter Pavel Klasinc. Ormož: Skupščina Občine Ormož. 61–80.

Jože CURK, 1986: Mariborski gradbeniki v času baroka in klasicizma. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 57/22, 2, 289–314.

Jože CURK, Primož PREMZL, 2004: *Mariborske vedute*. Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl.

Peter DAJNKO, 1840: *Chronik des Decanates Großsonntag. Gesammelt geordnet und gebunden im Jahre 1840*. (1. knjiga). Rokopis (hrani Župnijski urad Velika Nedelja).

Peter DAJNKO, 1838: *Pfarrliche Urkunden zu Großsonntag gesammelt geordnet und eimgebunden im Jahre 1838*. (2. knjiga). Rokopis (hrani Župnijski urad Velika Nedelja).

Peter DAJNKO et al., 1857–2019: *Pfarrliche Urkunden zu Großsonntag II. Theil. Fortsetzung vom 1. Jänner 1857* (3. knjiga). Rokopis (hrani Župnijski urad Velika Nedelja).

KdSG 1997 = *Die Kunstdenkmäler der Stadt Graz. Die Profanbauten des I. Bezirkes. Altstadt*. (Österreichische Kunsttopographie, III), 1997. Ur. Wiltraud Resch. Wien: Verlag Anton Schroll & Co.

Boris HAJDINJAK, Polona VIDMAR, 2008: *Gospodje Ptujski. Srednjeveški vitezi, graditelji in mecenji*. Ptuj: Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož.

Janez HÖFLER, Janez BALAŽIC, 1992: *Johannes Aquila*. (Zbirka Panonika). Murska Sobota: Pomurska založba.

Janez HÖFLER, 2013: *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem. K razvoju cerkvene teritorialne organizacije slovenskih dežel v srednjem veku*. Ljubljana: Viharnik, Ljubljana.

Franc HOZJAN (ur.), 2011: *Župnija sv. Petra Gornja Radgona*. Gornja Radgona: Župnijski urad Gornja Radgona.

Josef Andreas JANISCH, 1878–1885: *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark*, Graz: Unveränderter Nachdruck der Ausg.

Marko JESENŠEK, 2015: Dajnkov pomen pri oblikovanju enotnega slovenskega knjižnega jezika. *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega jezika*. (Zora 110). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnost, Filozofska fakulteta. 121–128.

Marko JESENŠEK (ur.), 1998: *Dajnkov zbornik*. (Zora 3). Maribor: Slavistično društvo Maribor.

Darja KOTER, 2003: Izdelovalci glasbil na Slovenskem 1606–1918, *Muzikološki zbornik* XXXIX/1–2. 123–152.

Antoša LESKOVEC, 1991: Politični in kulturni razvoj Maribora 1752–1850. *Maribor skozi stoletja. Razprave I*. Ur. Jože Curk, Bruno Hartman, Jože Koropec. Maribor: Založba Obzorja Maribor. 195–227.

Antoša LESKOVEC, 1991a: Zgodovina uprave v Mariboru 1752–1941. *Maribor skozi stoletja. Razprave I*. Ur. Jože Curk, Bruno Hartman, Jože Koropec. Maribor: Založba Obzorja Maribor. 229–314.

LS 1999 = *Leto svetnikov I*, 1999. Ur. Marijan Smolik. Celje: Mohorjeva družba.

Simona MENONI, 2003: Prvi izsledki o poslikavi župnijske cerkve sv. Trojice v Veliki Nedelji. *Zbornik za umetnostno zgodovino* XXXIX. 25–56.

Jože MLINARIČ, 1983: Križniške župnije Velika Nedelja, Ormož, Središče in Miklavž do konca 18. stoletja. *Ormož skozi stoletja II*. Ur. Peter Pavel Klasinc. Ormož: Skupščina Občine Ormož. 81–98.

MAZ 1999 = *Museum im alten Zeughaus Bad Radkersburg*, 1999. Ur. Bettina Drescher, Karl Stocker, Beatrix Vreča. Bad Radkersburg: Museum im alten Zeughaus.

Mija OTER GORENČIČ, 2009: *Deformis formositas ac formosa deformitas. Samostanska stavbna plastika 12. in 13. stoletja v Sloveniji*. Ljubljana: Založba ZRC.

Anton OŽINGER, 1987: Dajnkova kronika – vir za krajevno zgodovino. *Ormož skozi stoletja III*. Ur. Peter Pavel Klasinc. Ormož: Skupščina občine Ormož. 187–201.

Rudolf Gustav PUFF, 1847: *Marburg in Steiermark, seine Umgebung, Bewohner und Geschichte*. Gratz: Andr. Leykam'schen Erben.

Rudolf Gustav PUFF, 1999: *Maribor. Njegova okolica, prebivalci in zgodovina*. Spremno študijo in Dopolnitve napisal Jože Curk. Maribor: Založba Obzorja.

Bernard RAJH, 1998: Peter Dajnko kot predstavnik vzhodnoštajerskega razsvetljenstva. *Dajnkov zbornik*. (Zora 3). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo Maribor. 11–26.

Jože RAJHMAN, 1998: Dajnkov jezikovni nazor. *Dajnkov zbornik*. (Zora 3). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo Maribor. 57–70.

Boštjan ROŠKAR, 2021: *Figura, ornamentika in oltarna arhitektura v kiparstvu Jožefa Holzingerja*. Tipkopis doktorske disertacije. Maribor: Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru.

Arthur SALIGER (ur.), 1997: *Conrad Laib*. Wien: Österreichische Galerie Belvedere.

Carl SCHMUTZ, 1822–1823: *Historisch Topographisches Lexicon von Steiermark*. Gratz: Schmutz C.

Horst SCHWEIGERT, 1979: *Graz*. (Dehio-Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs). Wien: Verlag Anton Schroll & Co.

Zdenka SEMLIČ RAJH, Žiga OMAN, Lučka MLINARIČ, 2012: *Maribor. Stavbna zgodovina starega mestnega jedra med sredino 18. stoletja in letom 1941*. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor.

Edo ŠKULJ, Jurij DOBRAVEC, 2018: *Orgle Slovenije*. Srednja vas v Bohinju, Radovljica: Ars organi Sloveniae, Storitve za zdravje, naravo in kulturo.

Janko ŠTAMPAR, 2014: *Prepovedane freske*. Ljubljana: Križniški red.

Samo ŠTEFANAC, 1995: Maribor, stolnica sv. Janeza Krstnika: kor. *Gotika v Sloveniji*. Ur. Janez Höfler. Ljubljana: Narodna galerija. 61–63.

Marjana TOMANIČ JEVREMOV, 1983: Arheološka raziskovanja Ormoža in njegove okolice. *Ormož skozi stoletja II*. Ur. Peter Pavel Klasinc. Ormož: Skupščina Občine Ormož. 25–58.

USZNV 2017 = *Umetnost srednjega in zgodnjega novega veka 1200–1550*, 2017. Ur. Branko Vnuk. Ptuj: Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož.

Polona VIDMAR, 2009: Liturgična oprema mariborske stolnice. *Mariborska stolnica ob 150. obletnici Slomškovega prihoda v Maribor*. Ur. Stanko Lipovšek. Maribor: Stolna župnija Maribor. 229–265.

Mojca VOMER GOJKOVIČ, Nataša KOLAR, 2005: Arheologija ormoškega območja, dvesto let arheoloških raziskav. *Ormož skozi stoletja V*. Ur. Marija Hernja Masten. Ormož: Občina Ormož. 210–225.

Sergej VRIŠER, 1992: *Baročno kiparstvo na slovenskem Štajerskem*. Ljubljana: Slovenska matica.

Kurt WOISETSCHLÄGER, Peter KRENN, 2006: *Steiermark*. (Dehio-Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs), Wien: Verlag Berger-Horn Wien.

Marjan ZADNIKAR, 1970: *Znamenja na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica.

Franc ZAGORŠAK, 2023: *400 let cerkve Marijinega obiskanja na Polenšaku*. Lenart: Kreativna pika d. o. o.

Andreja ŽIGON, 1982: *Cerkveno stensko slikarstvo poznega 19. stoletja na Slovenskem*. Celje: Mohorjeva družba.

Zusammenfassung

EINE KUNSTHISTORISCHE DARSTELLUNG DER ORTSCHAFTEN, AN DENEN DAJNKO LEBTE UND WIRKTE

Der Beitrag liefert einen kunsthistorischen Blick auf die Orte, in denen Peter Dajnko lebte und wirkte. Insbesondere vier davon, an denen er sich längere Zeit aufhielt, dürften einen bedeutenden Eindruck auf ihn hinterlassen haben, zumal sie alle reich an Kunstdenkmälern sind. In Maribor, wo er zwischen 1803 und 1808 das Gymnasium besuchte und in der Landeshauptstadt Graz, wo er bis 1814 Theologie und Philosophie studierte, wurde er in ehemaligen Jesuitengebäuden unterrichtet. In Radgona, wo er zwischen 1815 und 1831 als Kaplan wirkte, sind die meisten seiner Bücher entstanden. Sodann war er als Pfarrer und Dekan in Velika Nedelja tätig (1831–1873); dort zog er sich von der sprachwissenschaftlichen Arbeit zurück und widmete sich dem Verfassen der Pfarrchronik. Diese gilt als eine der umfangreichsten und reichhaltigsten Pfarrchroniken Sloweniens. Sie umfasst drei Bücher, in denen neben der Gemeinde Velika Nedelja auch die zum Dekanat gehörenden Nachbargemeinden vorgestellt werden. Dajnkos Interesse galt zwar mehr den Menschen als den Kunstwerken, aber er stellte auch die örtlichen Kirchen samt ihrer Ausstattung korrekt dar. Die Chronik entstand zu der Zeit, als die Behörden der Monarchie gerade begonnen hatten, formale Voraussetzungen für Kunstwerkschutz zu schaffen. Museen wurden der Öffentlichkeit bereits in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts zugänglich gemacht, es folgte die Gründung historischer Vereine, die Fachzeitschriften herausgaben; schließlich wurde 1850 in Wien die Kaiserlich-Königliche Zentral-Kommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale gegründet. Dajnko hatte keine Gelegenheit, in diesen Institutionen mitzuwirken, die Chronik präsentiert ihn jedoch als einen aufgeschlossenen Intellektuellen. Erforscher seines literarischen und sprachwissenschaftlichen Werks schreiben ihm zu Recht eine wichtige Rolle in der slowenischen Aufklärungsbewegung zu und Kunsthistoriker schließen sich dieser Ansicht an. Eine detaillierte Untersuchung der Pfarrchronik Dajnkos bleibt bedeutende Verpflichtung für Historiker, Kunsthistoriker und Vertreter anderer Geisteswissenschaften.